

Egyetemi snellpartik

PUBLICISZTIKA - LXV. évfolyam, 4. szám, 2021. január 29.

Aki nem látta volna a *Vezércsel* című sikeres sorozatot, vagy nem tud sakkozni, annak mondom, hogy a villámsakk vagy snellparti néven ismert játékban a szokásos több órához képes igen rövid idő, akár 10 perc alatt is be kell tudni fejezni egy játszmát. Az egyetemek széplelkűen „modellváltásnak” nevezett átzsilipelését az alapítványi rendbe a véletlenszerű ötletekkel megtűzdelt tavalyi folyamat helyett idén már csupán egyetlen hónapig tartó, de szigorúan szabályozott eljárásban igyekeznek lezavarni.

Mi a sakktábla?

Legutóbbi cikkemben röviden áttekintettem, honnan hová jutott el a hazai felsőoktatás az elmúlt 10 évben¹ (*Végjáték: az állami felsőoktatás utolsó éve, ÉS, 2021/2., jan. 15.*). Most egy kissé tágítom az objektív látószögét, és pár mondatban felvázolom, ahogy én értelmezem a társadalmi-politikai környezetet, amelyen belül az egyetemeket is alávetették a központi akaratnak.

A kétharmados parlamenti többség, amelyet a rendszerváltás „alapító atyái” az össznemzeti egyetértés zálogának szántak, elvben arra szolgált (volna), hogy többpárti egyetértéssel hozzanak tető alá olyan kulcsfontosságú törvényeket, amelyek hosszú távon szabályoznak például személyi, sajtó- és más szabadságjogokat, nem beszélve az alkotmányozásról. Amikor (az akkor még nem eléggé) elhibázott választási rendszerünknek köszönhetően a 2010. évi választásokon a Fidesz-KDNP-nek jutott a képviselői helyek több mint 2/3-a, tőlük már senki nem várta el, hogy úgy korlátozzák magukat, ahogyan azt az MSZP-SZDSZ képviselői tették szintén kétharmados kormányzásuk alatt. És ezzel gyakorlatilag az összes sarkalatos szabályozás, például a sajtó-, a sztrájk- vagy a választási törvény megváltoztatása mellett megnyílt a lehetőség az Orbán-Simicska-mesterterv megvalósítása előtt is, amely névleg a gazdaság hazai szereplőit, valójában a hozzájuk közeli, ma már oligarchának mondható barátokat és üzletfeleket kívánta előnyhöz juttatni. A terv Simicska kiválása után ugyanolyan lendülettel folytatódott, még ha ezt az irányító játékost le kellett is cserélni és önkéntes öltözőfogságra ítélni. Lettek mások, még közelebbi aktorok, akik a nevükre vették a családi vagyont, és ezzel 2018-ra gyakorlatilag lezárult a gazdasági szereplők „feltőkésítése”. Újabbak nyilván csak akkor lépnek színre, ha valaki megint feleslegessé vagy kényelmetlenné válik.

Az értelmiséget a 2011-ben nagy vehemenciával startolt, de a végén kudarcba fulladt „filozófusbotránnal” próbálták megfegyelmezni, jól mérván fel, hogy a nagyközönséget az alaptalan vádaskodás nem háborítja föl, hiszen ezek a bölcsészek amúgy is igen gyanús dolgokkal foglalkoznak. De legalább sokuk életét sikerült megkeseríteniük.² A továbbiakban az értelmiséget csak annyiban érintették a változások, hogy a testreszabott sajtótörvénnyel egyre jobban beszűkültek megszólalási lehetőségei a médiában, különösen az éterben egyeduralkodóvá vált állami felügyeletű vagy ilyen forrásokkal életben tartott rádió- és tévécsatornákon. Mivel azonban a hatalmon lévők szerint még így is túl sok lehetősége volt ellenfeleiknek, a kulturális élet más területeit igyekeztek elfoglalni magánszorgalmú vagy felbízott „munkáslevelezőik” sugallatára. Így esett el a Nemzeti Kulturális Alap, a Petőfi Irodalmi Múzeum, az Országos Széchényi Könyvtár, a Nemzetivé lett Országos Levéltár, a Nemzeti Színház után csaknem a teljes színházi szféra stb. Majd a tudományos kutatás és a felsőoktatás felé fordult a figyelmük. A CEU 2017-ben elkezdődött és végül a száműzetéséhez vezető vegzálása a 2018-as választások után az MTA kutatóhálózatának másfél évig tartó „államosításával”, azután a Corvinus kísérleti ballonjának mintájára tavaly az első egyetemi átalakításokkal folytatódott.³ Ez esetben is jól mérték fel, hogy a választókat vajmi

csekély mértékben érdeklik e területek tulajdoni vagy irányítási viszonyai.

Idézzük vissza, hogy tavaly március végén, már a járvány miatti lezárások idején többek számára nem várt meglepetésként nyújtották be hat egyetem átalakítási törvényjavaslatait.⁴ Néhányukkal ugyan korábban egyeztettek, mások szinte az újságokból értesültek róla. A Színház- és Filmművészeti Egyetem nem szerepelt a hatok között, hanem – feltehetőleg Vidnyánszky Attila kezdeményezésére – egy hirtelen területfoglalási ötlet áldozata lett. Az SZFE ezt követő ellenállása már bekerült hazánk újabb történelmének lapjaira, és bár úgy tűnik, némely kapásból megszavaztatott törvénymódosításon túl Vidnyánszkyt és csapatát legfőbb támogatója magára hagyta a diákokkal és tanárokkal folytatott egyenlőtlen küzdelmében, de adott neki pénzt, paripát és fegyvert, azaz épületekkel és álláshelyekkel bőségesen ellátta, viszont erkölcsi vesztes voltukon nincs hatalma változtatni. A valódi SZFE előtti sötét horizonton azért fénylik egy halvány reménysugár, amennyiben sikerül kollégiumi és tantermi gondjaikat megoldaniuk jótékony támogatók révén.

Megnyitás vezércsellel

Most, hogy már némi kezdeti tapasztalattal is rendelkezünk az átalakított egyetemekről, netán úgy hihetjük, a sorban következők jobban felvértezik magukat esetleges váratlan csapások ellen. Mint e hasábokon emlegettük, a Felsőoktatási törvénybe (Ftv.) 2019-ben beírtak egy sor módosítást, amelyek jelentős jogosítványokat vesznek el a magánintézmények önkormányzatától és adnak át a kuratórium kezébe, beleértve a költségvetés, a szervezeti és működési szabályzat, a vagyongazdálkodási terv, az éves beszámoló meghatározását vagy jóváhagyását, valamint a rektori pályázatok tartalmát és az azokról való döntési javaslatot. Pontosabban szólva ezeket a jogfosztásokat felkínálják a kuratóriumoknak, ha élni kívánnának velük – akár az egyetem választott vezetőinek megkérdezése nélkül is. Ezért állítottam, hogy e változtatások következményeképpen az egyetemi autonómiát a kuratóriumi autonómia váltotta föl.⁵

Az SZFE egyedi esetét most félretéve, hiszen ott minden javaslatukat semmibe vették, és az intézmény szervezeteinek minden jogosítványát lenullázták, lássuk, máshol hogyan valósult meg az „álmagánosítás”. Nagyjából két csoportra oszthatók az érintettek: az egyikbe azok tartoznak, amelyeknek volt előzetes információjuk, illetve maguk is akarták az átalakítást, valamint egyeztettek velük. Ide elsősorban az iparművészeti (MOME), az állatorvosi (ÁOTE) és újabb információk szerint a győri (SZIE) egyetem tartozik. A másik csoportba pedig azok, ahol a vezetők szűk körével vagy talán azokkal sem tárgyaltak, mint a soproniakkal (SOE), a miskolciakkal (ME) és a kecskemétiakkal (NJE), sőt utóbbiaktól az egyik karukat, a pedagógusképzőt is átrakták a reformátusokhoz, amely kar idéntől már csak csökkentett szakkínálattal, a tanítóképzés nélkül működik tovább a közeli Nagykovácsfalvi felülvizsgálata alatt.

Az első csoport kívánságait általában figyelembe vették a kuratórium tagjainak többségét tekintve, és „jó magaviseletüknek” köszönhetően a regnáló rektoroknak is volt esélyük bekerülni, de Fidesz-hű kakukktörzsek, például ügyvédek, aktív és exminiszterek mindenhol megjelennek közöttük. (Itt jegyzem meg, hogy a rektorok „örökös” tagsága a majdan alapítói jogokat is birtokló kuratóriumban igen visszaszorulóval járhat.) A többieknél láthatóan nagyobb szerepet kapott a kiválasztásban a kormányközelség, ezért válhatott elnökké Miskolcon az agilis igazságügyi miniszter. Ugyanígy oszlik meg a hozzáértés is a két csoport tagsága között. Míg például az ÁOTE szilárdan kormánybarát kuratóriumának akadémikus elnökét vagy rektor tagját senki nem vádolhatja a szakértelem hiányával, addig például Lezsák Sándor tagot vagy az MNB-vezérhez közel álló és földtudományokból (pontosabban geopolitikai témából) frissen doktorált Csizmadia Norbert elnököt⁶ aligha a kecskeméti oktatási portfólióhoz való hozzáértése tette alkalmassá posztjára, ahogy az azóta egy másik egyházi személyre lecserélt győri nyugalmazott megyéspüspököt sem.

A kuratóriumok egyik-másik tagja már-már valódi tulajdonosként viselkedik. Hallani történetekről, melyek

szerint közvetlen (és ellenszolgáltatásuktól mentes) megrendeléseket adnak le egyes tanszékeknek saját céljaikra, de nagyobb baj, hogy egyre kevesebb szerepet szánnak a választott testületeknek, kivéve amikor az általuk preferált vezetőket kell megszavazniuk. A valódi vagyonjuttatása miatt téves mintaként beállított Corvinuson az egyik első lépés az volt, hogy megszüntették a karokat, így eltűntek a középvezetői szintet betöltő dékánok, helyettük a tanszékeket és kutatóközpontokat 12 intézetbe helyezték.⁷ Most az oktatók véleményének a képvisellete sokkal közvetettebben érvényesül – ha egyáltalán, ahogy már az eddigi tapasztalatok is mutatják. A *Munka törvénykönyve* alapján egyébként a vezetői posztról bárkit bármikor le lehet váltani, és már indokolni sem kell, mint a régi rendben.

A Corvinus útján többen elindultak, menedzsment típusú vezetéssé szervezték át a korábbi testület alapú szervezetet, például Miskolcon.⁸ Vagy, ahol még megmaradtak, a dékánok javasolnak jelölteket szenátusi tagoknak, akiket a karokon azután engedelmesen meg is szavaznak. (Itt most nem beszélek a hallgatói képviselletek torz választási rendszeréről, amelynek következtében 40 év fölötti „örökös diákok” lehetnek leválthatatlan tagok és elnökök – ráadásul nem kis honoráriumokért.)

Az elmúlt bő fél év azt a tanulságot hozta, hogy ez a „modellváltás” még jóindulatúan, vagyis politikamentesen megítélve sem szól másról, mint az intézmények minél gazdaságosabb és belső kritikáktól mentes menedzseléséről – anélkül, hogy lenne mögötte egy állami felsőoktatás-politika, jöllehet a csaknem ezeréves egyetemi eszme alapvetően a tudás létrehozásáról és átadásáról szól. De erről a mi gyors észjárású miniszterünk évek óta elfeledkezik, mint ahogy arról sem ejt szót, hol máshol fordult elő a felsőoktatás koronagyémántjainak átjátszása állami finanszírozású magáncégekként működő vagyonkezelő alapítványokba és jött létre efféle „állami magánegyetemi” rendszer. Amiről az EU szabályai szerint alkalmasint még az is kiderülhet, hogy nem felelnek meg a magánintézmények kritériumainak.

Matt öt lépésben

Az előbb felsoroltakhoz hamarosan csatlakozik a Grassalkovich-kastéllyal kistafírozott kaposvár-gödöllői, valamint a keszthelyi Georgikonjától megfosztott veszprémi egyetem, sőt posztkarácsonyi ajándékként a két ünnep között tudatta Palkovics miniszter négy egyetem, a Semmelweis (SE), a debreceni (DE), a pécsi (PTE) és a szegedi (SZTE) vezetésével, hogy nyári ígéretével szemben rájuk is sor kerül.⁹ „A legnagyobb intézmények – köztük a három vidéki tudományegyetem, valamint a SOTE, az ELTE és a Műegyetem is – állami fenntartásban maradnak, így fejlesztik őket tovább” – mondta június végén az Inforádió.¹⁰

A fura egyszerűsítéssel most „orvosegyetemként” emlegetett négyeket valóban az köti össze, hogy mindegyiküknek vannak orvosi-egészségügyi karaik és (főleg!) klinikai központjaik, melyeket részlegesen már központi irányítás alá helyezett egy tavalyi járványügyi intézkedés,¹¹ de a többség, a monarchia idején (újra)alapított és részben áttelepített nagy vidéki tudományegyetemek 10–15 karú óriások, melyek nincsenek egy osztályban az eddig átalakítottakkal. (A hozzájuk csapott Dunaújvárosi Egyetemet jelentősége és mérete miatt a továbbiakban is mellőzni fogom.)

Január elején kattant a sakkóra, elindult a snellparti. A HVG által kiszivárogtatott ITM-anyag dátumai meglepőek.¹² Alig egy hónapon belül, február 3-án a kormány elé kerül, 9-én pedig már az országgyűléshez nyújtják be. Az anyag teljes változata nem szűkölködik az ígéretekben. Például „a tulajdonosi jogok nem terjedhetnek ki a felsőoktatási autonómiába tartozó területekre”, vagyis nem szólnak bele az oktatás és kutatás tartalmába – mert ennyi maradt mára az egyetemi autonómiából. Továbbá Palkovics, úgymond, igen komoly garanciákat adott a további szenátusi autonómiára, a kiegyensúlyozottabb költségvetésre, a garantált állami oktatási megrendelésekre, az uniós és egyéb forrásokhoz való hozzáférésre és arra, hogy a közalkalmazottak „előjogait”, például az utazási kedvezményt, jubileumi jutalmat, kollektív szerződést megtarthatják. Van még hozzá 30 százalékos béremelés is, amelynek azonban csak a felét osztották ki a már átalakított intézményekben, a másik felét majd jövőre, „teljesítményarányosan” kapják meg (ld. a mai¹³ bértáblát a jegyzetekben). Egy kérdés

engem nem hagy nyugodni: az állam miért nem a saját állami egyetemeit részesíti kiemelt támogatásban, miért azokat, amelyeket úgymond magánkézbe ad? A fő érvek tehát mindig gazdaságiak, bár nem tudjuk, miként lehetséges, hogy a nagy állami egyetemek az EU többi országában miért képesek hasonló gazdasági feltételek között a világ legjobbjai közé tartozni. Vajon miért nem azoknak a példáját akarjuk követni?

A „négyek” a maguk 80 ezernyi hallgatójával az állami szektor diáklétszámának már ma is a többségét teszik ki. Az ELTE és a BME egyelőre bírja a miniszter pár nappal ezelőtt megújított ígéretét, hogy hozzájuk nem nyúlnak, de láthattuk már, mennyit ér egy ilyen kijelentés. A mostani rapid döntés mögött múltkori sejtésünk szerint a klinikák fölötti rendelkezés kérdése áll, és ezt az újabb események is megerősítették. Miseta Attila pécsi rektor a múlt csütörtöki nyilvános szenátusi ülés elején elmondta, hogy kapott ugyan egy nyilatkozatot Gulyás Tibortól, az ITM helyettes államtitkárától, miszerint a klinikák náluk maradnak, de felhívta Kollár Lajos professzort, Kásler miniszter tanácsadóját, aki tudtára adta, hogy épp aznap délelőtt járt a miniszter Orbán Viktornál, akivel pontosan az ellenkezőjében állapodtak meg.¹⁴

A négyek maguk is két táborba rendeződtek. Az SE és a DE nemhogy vitatták volna, de szinte elébe mentek a miniszteri invitálásnak. Hiába próbáltak egyes oktatók és civilek tiltakozni, hiába adott ki a Bölcsészettudományi Kar Doktori Tanácsa egy tartalmas nyilatkozatot, a DE sebtében összehívott szenátusa zárt ülésen, de nyílt szavazással, mindössze három tartózkodással támogatta a tervet anélkül, hogy bármi kérdése, feltétele lett volna.¹⁵ Az SE szenátusa lapzárta után, csütörtökön ülésezett, és az előjelek alapján aligha kétséges, hogy a debreceni példát követték.

Pedig, ha átnéznék a Tisza vagy a Duna másik partjára, láthatták volna, hogy fogas kérdések számolatlanul akadnak. És még ha a végén, a lapzárta utáni (remélhetőleg nyilvános) szenátusi üléseiken az SZTE és a PTE az átalakulás mellett dönt is, ezeket legalább nyílt viták előzték meg. Pécsen több nyilvános fórumot tartottak, Szegeden egy korlátozottan nyilvános szenátusi ülés volt az előző héten, ezen a héten pedig több fórumot rendeztek mindkét intézményben. Közben meg a professzori tanácsok nyilatkozatai mellett egy szegedi szenátusi felszólalás is elérhető a neten, amelyben Szajbély Mihály professzor vázolja fel, milyen feltételek mellett lenne értelme beleegyezni az átalakulásba.¹⁶

Egy markáns felsőoktatási politikának többek között azzal kellene foglalkoznia, hogyan lehet megállítani a hallgatók számának rohamos csökkenését,¹⁷ hogyan lehet a nemzetközi élvonalba emelni a legjobb egyetemeinket, milyen egyetemi életpályamodell lehet a fiatalok elé állítani, hogyan kellene ennek érdekében a bérrendszert átalakítani, milyen szabályozókkal lehet jobb teljesítményre sarkallni mind az oktatókat, mind a diákokat stb. Ehelyett a fenntartóval megkötendő hosszú távú szerződésekről beszélnek, amelyekben az állam a megrendelő szerepét játssza, miközben tegnap még új normatívákat emlegettek, behívják a Fudan Egyetemet, valamint a sárospataki tanítóképző mellé tett idegenforgalmi és borászati képzéssel létrehozzák a Tokaj Egyetemet (!), mert ez „Orbán Viktor szívügye”.¹⁸

És még csak fel se háborodunk, hogy a nemzedékek által felhalmozott szellemi és épületvagyonot magánosítják – anélkül, hogy tudnánk, hogy ha a kuratóriumokban ülő új tulajdonosok rosszul gazdálkodnak, ártanak az egyetemnek, ne adj’ isten, tönkreteszik, akkor saját magukon kívül kinek felelnek, kinek tartoznak elszámolással, hiszen minden örökre az övék lesz.

Matt.

1 <https://www.es.hu/cikk/2021-01-15/kenesei-istvan/vegjatek-az-allami-felsooktatasi-utolso-eve.html>

2 <https://web.cs.elte.hu/~kope/filo/index.html>

3 <https://www.es.hu/cikk/2017-04-07/kenesei-istvan/a-ceu-a-vilag-bus-tengeren.html>

<https://www.es.hu/cikk/2019-12-19/kenesei-istvan/70-1-ev-a-magyar-tudomanyban.html>

4 <https://www.es.hu/cikk/2020-04-09/kenesei-istvan/a-virus-viragai.html>

<https://www.es.hu/cikk/2020-04-24/kenesei-istvan/a-bolondok-hajojan.html>

5

<https://www.es.hu/cikk/2020-07-03/kenesei-istvan/nemzeti-egyetem-nemzeti-tudomany-nemzeti-konyvtar.html>

6 <https://doktori.hu/index.php?menuid=193&lang=HU&vid=21674&popup=1>

7 <https://www.uni-corvinus.hu/fooldal/egyetemunkrol/intezetek/>

8 <http://oktatoihalozat.hu/az-alapitvanyi-atalakulas-a-miskolci-egyetemen/>

9 Jóllehet friss interjújában a miniszter szerint maguk az egyetemek kérték a váltást, nekem más információim vannak.

https://mandiner.hu/cikk/20210125_nem_sztar_hanem_lizingelt_miniszter_vagyok_palkovics_laszlo_a_mandinernek

10

<https://infostart.hu/belfold/2020/06/26/palkovics-laszlo-eloszor-ertsuk-meg-hogy-mukodik-az-alapitvanyi-kostrukcio/amp>

11 <https://net.jogtar.hu/jogszabaly?docid=A2000524.KOR&dbnum=1>

12 https://hvg.hu/gazdasag/20210117_Ujabb_egyetemen_vezetik_be_a_Corvinusmodellt

13 A bértábla szerinti ma érvényes bruttó fizetések: tanársegéd: 221.000; adjunktus 299.400; docens 471.200; professzor 587.700. Ennél többet mindig lehet adni – ha van rá fedezet. A KSH szerinti bruttó átlagkereset 2020. októberében 397.000 Ft volt.

14 <https://444.hu/2021/01/21/nem-targyal-a-pte-szenatusa-a-modellvaltasrol-amig-nem-lesz-vilagos-hogy-az-egyetemmel-maradhat-e-a-klinikai-kozpont>

15 <https://24.hu/kozelet/2021/01/21/debreceni-egyetem-alapitvany-fenntarto-modellvaltas-szenatus/>

16 <http://szegeder.hu/nem-tajekozodnunk-kellene-hanem-krizishangulatban-garanciakrol-dontenunk-amelyek-az-egyetem-autonomiajat-biztositjak-a-kuratoriummal-szemben/>

<http://arts.u-szeged.hu/hirek/szte-btk-2021-január/prof-dr-szajbely-mihály?objectParentFolderId=24891>

17 <https://adatujsgiras.atlatszo.hu/2018/11/11/durvan-csokken-a-felsooktatasi-hallgatok-szama-magyarorszagon-2005-ota/>

Az adatsor még nem tartalmazhatta a tavalyi váratlanul nagy csökkenést.

18

<https://magyarnemzet.hu/orszagszerte/hamarosan-felsooktatasi-kozpont-jon-letre-sarospatakon-9023465/>